

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті визначено та обґрунтовано необхідність реалізації засад управління соціальними інститутами сталого розвитку крізь призму ієрархізації економічної системи з урахуванням соціальних, економічних та екологічних пріоритетів сталого розвитку.

В статье определена и обоснована необходимость реализации основ управления социальными институтами устойчивого развития сквозь призму иерархизации экономической системы с учетом социальных, экономических и экологических приоритетов устойчивого развития.

The article provides the grounds for social institutions of sustainable development in view of hierarchization of the economic system taking into account social, economic and environmental priorities of sustainable development.

соціальні інститути, сталий розвиток, ієрархізація економічної системи

Соціалізація економічних відносин наприкінці ХХ ст. обумовила необхідність реалізації засад соціально орієнтованого управління економічними процесами в забезпеченні сталого розвитку економіки. Системологізація засад сталого розвитку крізь призму ієрархізації економічної системи дозволяє стверджувати, що соціальна складова сталого розвитку орієнтована на збереження стабільності суспільних та культурних систем, на людський розвиток, зменшення кількості конфліктів у суспільстві. При цьому важливого значення набуває справедливий розподіл благ між людьми (зменшення Gini-індексу), плюралізм думок, толерантність у відносинах між ними, збереження культурного капіталу та його різноманітності [1].

Останнім часом особливої актуальності набуває підхід до забезпечення сталого розвитку організації крізь призму її ефективних взаємодій з навколишнім оточенням – зацікавленими в її діяльності групами (споживачами, конкурентами, бізнес-партнерами, місцевими громадами, державою). З цієї точки зору сталий розвиток організації, як гармонійне досягнення соціальних, економічних та екологічних пріоритетів, значною мірою визначається ступенем ефективності взаємодії організації із зацікавленими сторонами. Найбільш прийнятним методологічним підґрунтям дослідження цієї взаємодії є концепція корпоративної соціальної відповідальності, яка спрямована на генерування та реалізацію стратегічних орієнтирів організації на засадах сталого розвитку.

Формування соціально відповідальної поведінки організації у бізнес-середовищі пов'язане з розбудовою відповідної системи інститутів, які визначають механізми та норми поведінки організації у процесі її стратегічної взаємодії із зацікавленими сторонами – як зовнішніми, так і внутрішніми. Процеси формування соціально відповідальної поведінки організації є предметом соціально-орієнтованого управління сталим розвитком організації, яке базується на принципах концепції корпоративної соціальної відповідальності. Розглядаючи корпоративну соціальну відповідальність як інтегруючу концепцію, реалізація якої сприятиме досягненню гармонізації економічних, соціальних та

екологічних пріоритетів у вирішенні протиріч сталого розвитку, необхідним є розгляд та обґрунтування інституційних факторів, які впливають на соціально-орієнтоване управління сталим розвитком організації.

Проблематика формування інституційних факторів та оцінки їх впливу на функціонування економічних систем досліджується у працях видатних вчених Дж. Б'юкенена, М. Вебера, Т. Веблена, Т. Еггертссона, Р. Коуза, Д. Норта, М. Туган-Барановського, Й. Шумпетера та ін. Дослідженню передумов формування інституційного середовища з урахуванням специфіки процесів соціально-економічних трансформацій присвячено роботи В. Геєця, Г. Клейнера, Я. Корнаї, Р. Капелюшнікова, В. Кокорєва, Б. Кваснюка, Р. Нурєєва, М. Олсона, А. Ослунда, В. Полтеровича, В. Тарасевича, А. Чухна, О. Яременка.

Незважаючи на чисельні наукові розробки з питань інституціоналізації економічних процесів, важливими і поки що достатньою мірою не вирішеними є проблеми інституціонального забезпечення управління сталим розвитком організації зокрема, крізь призму корпоративної соціальної відповідальності.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування соціальних інститутів сталого розвитку крізь призму ієрархізації економічної системи з урахуванням соціальних, економічних та екологічних пріоритетів сталого розвитку.

Управління сталим розвитком організації спрямоване на забезпечення збалансованості розвитку економічної, екологічної та соціальної підсистем на засадах інноваційності та гармонійності. Досягнення цієї взаємоузгодженості є вельми складним завданням, вирішення якого знаходиться в площині виявлення та аналізу інституційних факторів, що впливають на досягнення організацією пріоритетів сталого розвитку за умов задоволення очікувань зацікавлених в діяльності організації груп.

Засновник інституціоналізму Т. Веблен дав узагальнене визначення інститутів як комплексу звичних способів мислення і загальноприйнятих правил поведінки, офіційних і неофіційних правил гри, способів ведення справ і керування трансакціями [2]. У звіті Світового банку за 2003 р. «Усталений розвиток у динамічному світі» інститути визначаються як правила та устрій (включаючи неформальні умови), що зумовлюють поведінку людей. Вони є необхідними для усталеного та справедливого для всіх розвитку. Якщо інститути діють ефективно, то надають можливість членам суспільства працювати разом задля майбутнього своїх сімей та більш великих об'єднань громадян. Якщо ж інституційний сектор слабкий, результатом буде недовіра та впевненість у майбутньому, що спонукає людей більше «брати», ніж «робити» і підриває загальний економічний потенціал країни [3].

З позицій концепції сталого розвитку під інститутом будемо розуміти стійку систему формальних та неформальних норм і правил, а також механізмів їх підтримки, яка забезпечує координацію взаємодії організації із зацікавленими сторонами в процесі їхньої взаємовигідної співпраці. Інститути сталого розвитку – це інститути сучасного суспільства, функціонування яких дозволяє реалізовувати стратегію взаємодії суб'єктів господарської діяльності з навколишнім середовищем, що ґрунтується на активній та цілеспрямованій його зміні.

Ключовою функцією інститутів є створення сигналів про потреби та проблеми суспільства, тобто генерування інформації у поєднанні з одночасним розв'язанням проблем, які виникають, і підтримкою збалансованості всіх членів суспільства. Саме інституції покликані стати на заваді концентрації ресурсів у руках певних верств населення чи кланів [4].

Як зазначає І. Крючкова, в інституційно розвинутому суспільстві створюються механізми, які можна назвати «гармонізаторами» інтересів усіх інституцій та учасників ринку [4]. Трансформуючи цей висновок у площину проблематики сталого розвитку, підкреслимо важливість соціальних інститутів у вирішенні

економічних, соціальних, екологічних протиріч сталого розвитку та забезпеченні гармонізації пріоритетів сталого розвитку на засадах соціально-орієнтованого управління.

Інституційне забезпечення сталого розвитку (його змістовне наповнення) значною мірою визначається діями влади, які мають бути спрямовані на установлення інститутів (норм і правил), порядок дотримання яких залежить від тих цілей і завдань, які ставить перед собою влада у взаємодії з громадянським суспільством. З цієї точки зору соціальні інститути сталого розвитку спрямовані на розбудову громадянського суспільства крізь призму формування системи еколого-економічної та етико-правової відповідальності суб'єктів господарювання за результати своєї діяльності.

Формування інституційного середовища є необхідною передумовою розбудови засад сталого розвитку на різних економічних рівнях. Серед факторів та причин, що перешкоджають сталому розвитку, виділимо такі:

– послаблена ідеологічна, духовна та інформаційно-просвітницька функції держави;

– на законодавчому рівні відсутнє визначення поняття сталого розвитку, його критеріїв, індикаторів та показників;

– нерозвинутість механізму реалізації законів, нецілісність і неузгодженість законодавчої бази, низька стимулююча і регулятивна функція законів і нормативів;

– відсутність показників сталого розвитку в індикативному плануванні, у звітності та показниках оцінки діяльності виконавчих органів;

– відсутність інституту комплексного інформаційного та організаційного сприяння соціально-значущим ініціативам в бізнесі, науці і суспільній діяльності;

– слабе регулювання пріоритетів суспільної уваги. Засоби масової інформації, реклама, Інтернет, комп'ютерні ігри створюють підґрунтя для розвитку споживчих цінностей, що нівелює значущість дійсних ідеалів цінності масової культури;

– недостатнє приділення уваги ролі невиробничих і неекономічних активів, людського і екологічного капіталу в забезпеченні сталого розвитку. Не виявлено чітких економічних переваг сталого розвитку для суб'єктів різних економічних рівнів;

– лівова частина капіталу формується за рахунок деінтеграційної діяльності, яка руйнує навколишнє середовище, соціальні зв'язки та людину; превалювання принципів конфронтації над принципами співпраці;

– сировинна орієнтація продуктивних сил;

– відсутність особистих стимулів до суспільного прогресу, загальних цілей особистості, суспільства та його підсистем та ін.

Реалізація засад сталого розвитку в Україні залежить від якісних перетворень основних інститутів суспільства. Враховуючи те, що тип суспільства задається якістю його базових інститутів, важливим є виділення базових соціальних інститутів на різних економічних рівнях з метою обґрунтування їх функцій у формуванні інституційного середовища сталого розвитку.

Термін «соціальний інститут» ввів у науковий обіг Торстейн Веблен. На думку Т. Веблена, соціальний інститут – це сукупність суспільних звичаїв, утілювання певних звичок, поведінки, думок, що передаються з покоління у покоління та змінюються залежно від обставин, а також виступають інструментом адаптації до них [2]. Якщо Герберт Спенсер при дослідженні соціальних інститутів робить акцент на функціональність соціального інституту, то Т. Веблен – на його нормативність.

Традиційно до соціальних інститутів відносять державу, політичні партії, власність, науку, армію, заклади освіти та виховання, засоби масової інформації.

ції, сім'ю, трудові організації, профспілки та ін. Сутність соціального інституту полягає не в системі соціальних норм, які визначають діяльність людей в окремих сферах суспільного життя, а саме в діяльності, спрямованій на задоволення життєвих потреб суспільства [5].

В контексті інституціональної теорії визначення соціальних інститутів стало розвинуто доцільно здійснювати через принципи та норми корпоративної соціальної відповідальності. Інститути соціально-орієнтованого управління сталим розвитком організації – це правила та механізми, що забезпечують реалізацію принципів соціальної відповідальності в забезпеченні гармонізації соціальних, економічних та екологічних пріоритетів сталого розвитку.

Сучасне тлумачення корпоративної соціальної відповідальності передбачає, що соціально відповідальна корпорація в своїй діяльності керується не тільки критеріями ринкової доцільності, прибутковості, а і критеріями, що враховують інтереси сторін [6]. Згідно з офіційною інтерпретацією цього поняття європейською спільнотою корпоративна соціальна відповідальність передбачає добровільну інтеграцію соціальної і екологічної політики в бізнес-операції та у свої взаємини з усім колом організацій та людей, які пов'язані з компанією [7].

Забезпечення корпоративної соціальної відповідальності уможливується шляхом дотримання міжнародних стандартів соціальної відповідальності; реалізації соціальної політики, спрямованої на ефективний соціальний розвиток організації; регламентації процесів організаційно-управлінського забезпечення формування соціального середовища організації; розвитку соціальних партнерських відносин із зацікавленими сторонами.

Здійснюючи концептуалізацію засад корпоративної соціальної відповідальності, нами було виділено соціальні інститути сталого розвитку та їх функції, реалізація яких повинна сприяти вирішенню суперечностей сталого розвитку на основі налагодження ефективних соціально-еколого-економічних відносин між всіма суб'єктами сталого розвитку нарізних рівнях економічної системи (табл. 1).

Розбудова засад корпоративної соціальної відповідальності в організації сприяє її соціальному розвитку. Соціальний розвиток організації, як складна соціально-економічна категорія науки управління, спрямований на досягнення цілей організації у сфері сталого розвитку шляхом формування та розвитку соціального середовища організації та налагодження системи ефективних взаємовигідних відносин організації із зацікавленими в її діяльності групами, зовнішніми і внутрішніми.

Визначені нами соціальні інститути утворюють систему, успішне функціонування якої визначається їх взаємною підтримкою, яка забезпечується шляхом виконання ними відповідних функцій. За словами Г. Спенсера, функціональність є ключовою ознакою соціальних інститутів [8].

Під функціями соціальних інститутів, як правило, розуміють їх діяльність, яка сприяє збереженню стабільності в суспільстві. Поряд із цим дисфункції – це діяльність соціальних інститутів, яка унеможливує задоволення потреб соціальної системи та призводить до її руйнування. Дисфункція виникає, якщо діяльність організації соціального інституту характеризується орієнтацією не на суспільство, а на самозабезпечення.

Сукупність соціальних функцій різних соціальних інститутів формують загальні функції [9]. Американський соціолог Дж. Ландберг виділив чотири основні функції соціальних інститутів: відтворення членів суспільства (сім'я, держава, релігія); соціалізація членів суспільства (сім'я, освіта, релігія, право); виробництво і розподіл (державна, промисловість, сільське господарство, торгівля); управління і контроль (державна, право, релігія).

Згідно з класифікацією Т. Парсонса соціальні інститути мають такі функції [10]: адаптація до навколишнього середовища; забезпечення реалізації осно-

Таблиця 1

Соціальні інститути сталого розвитку та їх функції

Економічні рівні	Інститути	Функції інститутів
Макрорівень	Держава	Регулювання сталого розвитку; застосування адміністративно-правових важелів, які б сприяли сталому зростанню науково-технологічного потенціалу, поліпшенню добробуту населення та соціального клімату в державі, а також усунення деградації її природних ресурсів
	Законодавча база	Забезпечення гармонізації законодавства з питань сталого розвитку
	Екологічно-безпечна політика	Затвердження повномасштабної правової основи для докорінного поліпшення стану навколишнього природного середовища в країні; підвищення екологічної свідомості та рівня екологічної освіти.
	Інститут моніторингу природно-ресурсної сфери	Регулювання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище з метою неперевищення його екологічної місткості
	Банківська система	Регулювання розподілу ресурсів, необхідних для впровадження інновацій у сфері сталого розвитку. Управління інноваційною активністю кредитних інститутів у напрямі забезпечення стабільного та безпечного соціально-економічного розвитку суспільства
	Податково-бюджетна система	Запровадження податкових пільг, цільових субсидій з метою стимулювання екологізації економічних відносин
	Система соціального захисту	Захист від безробіття, надання допомоги незапрацездатним групам населення, поєднання державної і страхової системи соціального захисту
	Система суспільних соціальних фондів	Формування і розвиток найбільш важливих для суспільства якостей індивідів незалежно від їх особистих доходів
	Судова система	Вирішення або подолання внутрішньосистемних конфліктів
	Наука	Генерування інновацій у сфері сталого розвитку; забезпечення якості людського життя шляхом створення новітніх корисних винаходів та розробок
	Освіта	Розширення знань, розвиток спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції й цінностей у сфері сталого розвитку. Освіта в інтересах сталого розвитку як всеосяжна концепція охоплює пов'язані між собою екологічні, економічні та соціальні проблеми
	Армія	Відтворення практики соціальних відносин і системи цінностей соціального інституту. Важливого значення набувають процеси відтворення армії, які пов'язані з підготовкою офіцерських кадрів, підвищенням відтворюючої функції військової освіти
	Права власності	Регулювання доступу до відповідних ресурсів; упорядкування відносин між окремими агентами або суб'єктами правового поля

Розвиток свідомості мас, кожної особи шляхом збору, опрацювання і розподілу інформації в масовому масштабі, на основі закономірностей, панівних в суспільстві

Участь у формуванні соціально-економічної політики, розробці проектів законів та інших нормативно-правових актів з соціально-трудових питань

Формування механізмів узгодження суспільних інтересів, що спроможні гарантувати еволюційний розвиток держави, запобігати масштабним внутрішнім потрясінням і забезпечувати соціальний мир та злагоду

Продовження табл. 1

Економічні рівні	Інститути	Функції інститутів
Мезорівень	Корпоративна соціальна відповідальність	Формування системи державно-приватного партнерства у напрямку розвитку громадянського суспільства
	Екологічне підприємництво	Реалізація економічного механізму збалансування інтересів господарських суб'єктів й суспільства крізь призму еколого-економічних відносин та розв'язання еколого-економічних суперечностей
	Екологічна відповідальність	Реалізація природоохоронної політики за рахунок неухильного зменшення ресурсомісткості економіки через залучення у господарський обіг накопичених відходів, а також запобігання надзвичайним ситуаціям з еколого-економічними наслідками
	Соціально-інвестиційна активність	Сприяння розвитку соціальної інфраструктури, забезпечення раціонального використання природних ресурсів регіону, формування передумов створення громадянського суспільства
	Права власності	Регулювання доступу до відповідних ресурсів; визначення поведінки суб'єктів сталого розвитку
	Соціальне партнерство	Розвиток соціально-трудових відносин в Україні шляхом формування представницьких структур, які б інституцізували свої інтереси в політико-економічній сфері
	Соціальні комунікації	Розвиток інституціонального середовища у напрямі посилення координації взаємодії суб'єктів господарювання в забезпеченні соціально орієнтованого розвитку галузі
	Профспілки	Захист інтересів працівників у соціальному партнерстві з роботодавцями, об'єднаннями роботодавців, організаціями бізнесу, органами влади
	Інститут стратегічної благочинності	Сприяння реалізації широкомасштабних соціальних проектів у сфері освіти, охорони здоров'я, особливо для слабо захищених верств населення
	Мікрорівень	Соціально-відповідальна поведінка
Екологічна відповідальність		Розвиток наукомістких екологічно ефективних виробництв; розробка екологічно забезпечених проривних технологій; поліпшення системи управління екологічними матеріальними і фінансовими ресурсами
Соціально-інвестиційна активність		Розвиток компетенцій персоналу в забезпеченні гармонізації пріоритетів сталого розвитку; забезпечення прийняттого рівня охорони здоров'я та безпеки праці персоналу; здійснення природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності
Соціальне партнерство		Добросовісна ділова практика у відношенні до споживачів та бізнес-партнерів
Соціальні комунікації		Формування соціального середовища організації; налагодження ефективної стратегічної взаємодії організації із зацікавленими в її діяльності групами
Корпоративна культура		Формування корпоративного клімату, який би сприяв реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності; формування морально-етичних цінностей організації щодо взаємодії з «внутрішніми» та «зовнішніми» зацікавленими сторонами
Профспілки		Захист прав працівників; регулювання індивідуальних та колективних трудових спорів, конфліктів
Права власності		Упорядкування норм між індивідуальними агентами, що обумовлює дієздатність щодо прийняття рішень з приводу використання того чи іншого ресурсу та контролю за цим процесом
Інститут венчурної філантропії		Добровільне впровадження в практику діяльності організацій корпоративних соціальних програм в економічній, соціальній та екологічній сферах, спрямованих на задоволення очікувань «внутрішніх» та «зовнішніх» зацікавлених сторін

вних цілей системи і мобілізація засобів їх здійснення; координація і інтеграція діяльності структурних елементів системи; підтримка пануючих в суспільстві цінностей.

Відзначаючи важливість функціонального аспекту інститутів, нами було виділено та узагальнено функції соціальних інститутів сталого розвитку на різних економічних рівнях (табл. 1). Ідентифікація функцій базових соціальних інститутів дозволяє здійснювати подальше структурування інституцій сталого розвитку в забезпеченні формування інституційного середовища соціально-відповідального типу.

Орієнтація цивілізаційного суспільства на реалізацію цінностей сталого розвитку актуалізує необхідність розбудови в Україні засад соціально-орієнтованого управління сталим розвитком на різних рівнях економічної системи. Упродовж соціально-економічних трансформацій на тлі загострення кризових явищ спостерігається відставання інституційних змін від ринкових, що негативно впливає на формування інституційного середовища сталого розвитку.

Отже, розглянуто інституціональні аспекти сталого розвитку крізь призму ієрархізації економічної системи. Особливу увагу приділено визначенню та обґрунтуванню інституційного фактора гармонізації інтересів всіх учасників соціально орієнтованого управління сталим розвитком організації. Відзначено, що запровадження інститутів сталого розвитку є необхідною передумовою розбудови інституціонального середовища, яке б сприяло гармонізації соціо-еколого-економічних пріоритетів сталого розвитку на різних економічних рівнях.

Список використаної літератури

1. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: у 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. Аналіз – 2009. – 200 с.
2. Веблен, Торстейн. Теория делового предприятия / Торстейн Веблен; пер. с англ. М.Я. Каждана; науч. ред. пер. В.Г. Гребенников. – М.: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации: Дело, 2007. – 287 с.
3. World Development report. Sustainable Development in a Dynamic World. Transforming Institutions, Growth and Quality of Life // The International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank. – Washington, 2003. – 250 p.
4. Структурна гармонізація економіки України як чинника економічного зростання / За ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової. – К.: Експерт, 2007 – 520 с.
5. Олейник А.Н. Институциональная экономика / А.Н. Олейник. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 740 с.
6. Корпоративна соціальна відповідальність // Матеріали засідання дискусійного клубу. – К.: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – 41 с.
7. EU Green Paper «Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility» // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0366en01.pdf.
8. Спенсер Герберт. Классификация наук / Н.Н. Спиридонов (пер. с англ.). – 2-е изд. – М.: Вузовская книга, 2006. – 90 с.
9. Сухарев О.С. Социальный вопрос: институты, инновации и экономическая политика / О.С. Сухарев. – М.: Экон. лит., 2004. – 291 с.
10. Парсонс Талкотт. О структуре социального действия / В.Ф. Чеснокова (ред.), С.А. Белановский (ред.). – М.: Академический Проект, 2000. – 879 с.

Надійшло до редакції 3.03.2010.